

بخش اول: درسنامه فشرده دانش علوم بانکی – مفاهیم و خدمات بانکی در قالب نکات مهم (۷۷۴ نکته)

پول و بانک

- ✓ در جوامع نخستین، تنها راه به دست آوردن کالاها، تعویض کالا به کالا (پایاپای) بود.
- ✓ مبادله پایاپای با مشکلاتی از جمله تعیین ارزش کالا، تعیین خریدار و فروشنده، غیر قابل تقسیم بودن برخی کالاها، هزینه حمل و نقل و فساد پذیری برخی کالاها همراه بود.
- ✓ برای حل مشکلات مبادله پایاپای، بشر در ابتدا اشیاء یا کالاهایی را به عنوان واسطه برای تعیین ارزش کالاها انتخاب کرد.
- ✓ انتخاب کالای واسطه به نوع و فراوانی آن در هر منطقه بستگی داشت، مانند صدف در سواحل دریا و گوسفند و گاو در نواحی کوهستانی.
- ✓ استفاده از کالای واسطه نیز مشکلاتی مانند غیر قابل بخش بودن برای معاملات کوچک، حجم زیاد، ارزش کم و فسادپذیری را به همراه داشت.
- ✓ با تنوع تولید و نیاز بشر به تولیدات مختلف، یک وسیله اقتصادی مورد قبول عامه به نام پول به وجود آمد.
- ✓ گرچه در مکالمات روزمره از پول به معنی سکه و اسکناس نام برده می‌شود، اما مفهوم واژه پول دقیق و محدود نیست.
- ✓ پول فقط به سکه و اسکناس رایج محدود نمی‌گردد، زیرا اسکناس و سپرده‌های قابل برداشت با چک کار یکسانی را انجام می‌دهند.
- ✓ مفهوم پول مترادف با ثروت نیست؛ ثروت مفهومی گسترده است که اموال منقول و غیرمنقول، سهام، اوراق قرضه و همه انواع دارایی‌ها را شامل می‌شود.

پول

- ✓ اقتصاددانان پول را بر اساس وظایف آن تعریف می‌کنند که عبارتند از: وسیله مبادله، واحد سنجش ارزش، وسیله ذخیره ارزش (قدرت خرید)، وسیله پرداخت‌های آتی و واحد ثبت معاملات بازرگانی.
- ✓ پول، داد و ستد و تجارت را توسعه بخشید و موجب پیدایش حرفه صرافی گردید که مقدمه کار بانک‌های امروزی شد.

پول فلزی

- ✓ با کشف فلزات قیمتی مانند طلا و نقره و شناخته شدن مزایای آنها، این فلزات جایگزین وسایل مبادلاتی قبلی شده و به عنوان پول مورد استفاده قرار گرفتند.
- ✓ این فلزات قیمتی در ابتدا به صورت شمش در بازار ظاهر شدند، اما نیاز به آزمایش وزن و عیار در هر بار معامله از اشکالات آن بود.
- ✓ برای حل مشکل شمش، مسئولان امور با تبدیل شمش‌ها به سکه‌های کوچک و متنوع و ضرب نام خود بر آنها، سکه را در قلمرو جغرافیایی خویش رایج ساختند.
- ✓ مزایای پول فلزی نسبت به کالاهای واسطه‌ای قبلی شامل تراکم ارزش در حجم محدود، سهولت حمل و نقل، فسادناپذیری و قابلیت تقسیم‌پذیری بدون صدمه زدن به کیفیت آن است.

اسکناس

- ✓ در زمان‌های قدیم، مانند روم قبل از میلاد، بانک‌ها به اشخاصی که مسکوکات خود را به امانت می‌گذاشتند، اسناد کاغذی به عنوان قبض رسید می‌دادند که این اسناد در بازار عملاً وظایف پول را انجام می‌داد.
- ✓ در قرون وسطی، بانک‌های هلندی و انگلیسی نیز اسناد مشابهی را ابداع کردند که انتقال اسمی مسکوکات فلزی را امکان‌پذیر می‌ساخت.
- ✓ در سال ۱۶۵۶ میلادی، پالمستروخ، موسس بانک سوئد، اسکناس را ابداع کرد و آن را برای تنزیل اسناد تجاری رایج ساخت.
- ✓ این نوع اسکناس در واقع تعهدنامه‌ای بود که طبق آن بانک تعهد می‌کرد هر وقت حامل آن به بانک رجوع کند، معادل آن را به صورت مسکوک فلزی به وی بپردازد؛ این اسکناس قابل تبدیل به فلزات قیمتی بود.
- ✓ این همان اسکناسی است که بعدها با طلا رابطه رسمی برقرار ساخت و از قرن نوزدهم به عنوان پول رایج عمومی در اقتصاد کشورها شناخته شد.

پول تحریری

- ✓ پول تحریری یا پول اعتباری به مجموع مانده حساب‌های مشتریان بانک‌ها و سایر موسساتی که سپرده می‌پذیرند، اطلاق می‌شود.
- ✓ پول تحریری معمولاً به وسیله چک یا ابزاری دیگر از حسابی به حساب دیگر قابل انتقال است و بخش مهمی از داد و ستدها از این طریق صورت می‌گیرد.

پول الکترونیکی

- ✓ پول الکترونیکی یک عدد (شامل بیت‌های دیجیتالی) است که بعد از امضای دیجیتالی ناشر، با ارزش معینی اعتبار می‌یابد و قابلیت انتشار و مبادله سریع در شبکه رایانه‌ای را دارد.

- ✓ پول الکترونیکی داعیه جایگزینی اسکناس و مسکوک را داشته و از معیارهایی نظیر امنیت، گمنام بودن کاربر، کاربری آسان، حمل و نقل راحت و قابلیت اطمینان برخوردار است.

شبه پول

- ✓ سپرده‌های پس‌انداز و مدت‌دار از درجه نقدینگی پایین‌تری برخوردارند و به سادگی نمی‌توانند جایگزین اسکناس و مسکوک شوند، از این رو به آنها شبه پول می‌گویند.
- ✓ یکی از مهمترین خصوصیات شبه پول، ضد تورمی بودن آن در کوتاه مدت است، زیرا دارندگان این نوع دارایی لاقل برای مدتی از هزینه و خرج کردن منصرف شده‌اند.
- ✓ افزایش شبه پول، قدرت وام‌دهی بانک‌ها را افزایش می‌دهد و گسترش اعتبارات معمولاً اثر تورمی دارد.

دقت کنید: اگر در اقتصادی شبه پول زیادی انباشته گردد، هنگام بروز بی‌اعتمادی، سپرده‌گذاران خواستار تبدیل آن به پول شده و بروز این واقعه برای ارزش پول خطرناک است و جامعه را با تورم روزافزون مواجه می‌کند.

- ✓ شبه پول مساوی است با: سپرده‌های مدت‌دار + پس‌انداز مردم نزد بانک‌ها و موسسات اعتباری.

حجم پول در گردش

- ✓ برای برنامه‌ریزان و تحلیلگران مسائل اقتصادی، دانستن اندازه حجم پول در گردش به عنوان یک متغیر کلان اقتصادی مطرح است.
- ✓ حجم پول در گردش مساوی است با: سپرده‌های دیداری مردم نزد بانک‌ها و موسسات اعتباری + اسکناس و مسکوک نزد مردم.

نقدینگی بخش خصوصی

- ✓ نقدینگی بخش خصوصی معادل مجموع حجم پول در گردش و شبه پول است.
- ✓ افزایش نقدینگی در جامعه اگر همراه و همگام با افزایش تولید ناخالص داخلی نباشد، عامل تشدید کننده تورم محسوب می‌گردد.
- ✓ نقدینگی بخش خصوصی مساوی است با: میزان شبه پول + حجم پول در گردش.

سرعت گردش پول

- ✓ منظور از سرعت گردش پول، تعداد دفعاتی است که یک واحد پولی طی مقطع زمانی مشخص توسط اشخاص جابجا می‌گردد.

پولشویی (Money Laundering)

✓ پولشویی فعالیتی است که در آن سود و منافع حاصل از راههای غیرقانونی و نامشروع به داراییهای حقیقی یا مالی تبدیل می‌گردد تا مبنا و ریشه اصلی درآمدهای غیرقانونی پنهان شود.

بر اساس لایحه مبارزه با جرم پولشویی، این جرم عبارت است از هرگونه تبدیل، تغییر، نقل و انتقال، پذیرش یا تملک دارایی با منشاء غیرقانونی به طوری عمدی و با علم به آن برای قانونی جلوه دادن دارایی یادشده.

✓ دارایی با منشاء غیرقانونی، وجوه یا اموالی است که از طریق فعالیت‌های مجرمانه از قبیل ارتشاء، اختلاس، کلاهبرداری، فرار مالیاتی، قاچاق کالا و ارز، فحشاء، قمار، قاچاق مواد مخدر، ربا و سرقت کسب شده باشد.

تاریخچه بانکداری

در امپراطوری بابل (دوره قدیم)، معاملات بانکی ابتدایی رواج داشت، به طوری که در قوانین حمورابی مقرراتی برای دادن وام و قبول سپرده‌های تجاری ذکر شده بود و نرخ بهره تا **۲۰ درصد** معمول بود.

در یونان باستان، علاوه بر بانک‌های خصوصی، بعضی از معابد نیز به کار صرافی، پذیرش سپرده‌های مردم و اعطای وام اشتغال داشتند.

در ایران قبل از دوره هخامنشی، بانکداری ابتدایی در انحصار معابد و شاهزادگان بود و در زمان هخامنشیان با رونق بازرگانی، بانک معروف "اجیبی" به کلیه امور بانکی از قبیل قبول سپرده و اعطای وام می‌پرداخت.

در روم باستان، عملیات بانکی شباهت زیادی به عملیات بانکی کنونی داشت و شامل افتتاح حساب جاری و مدت‌دار، پرداخت بهره، صدور بروات و دادن قرضه بانکی بود.

در چین، بانکداری در قرن ششم قبل از میلاد رواج داشت و با اختراع کاغذ (۱۰۵ سال قبل از میلاد) کاملاً متحول گردید، زیرا تهیه اسناد بانکی را ارزان و ساده مقدر ساخت.

دقت کنید: در قرون وسطی، به دلیل مخالفت کلیسا با دریافت ربح، بانکداری توسط یهودیان ادامه یافت، زیرا در آیین آنها منع دریافت بهره منحصراً به هم‌کیشان یهودی تعبیر می‌شد و دریافت آن از غیریهودیان **بلامانع بود.**

در دوره جدید (از قرن پانزدهم به بعد)، با پیشرفت تجارت در سواحل دریای مدیترانه (شهرهای ونیز و فلورانس)، کشف آمریکا و استقرار روابط بازرگانی بین شرق و غرب، فعالیت‌های بانکی گسترش پیدا کرد.

دقت کنید: توسعه فعالیت بانکداران خصوصی و استفاده بیش از حد از قرضه بانکی، منجر به ورشکستگی‌های متعدد در نیمه دوم قرن شانزدهم و نهایتاً وضع مقررات خاص مبنی بر منع عملیات بانکداران خصوصی و ایجاد بانک‌های عمومی گردید.

دقت کنید: دو عامل به ازدیاد فعالیت‌های بانکی در دوره جدید کمک شایانی نمود: ورود طلا و نقره فراوان از آمریکا و رفع ممنوعیت دریافت بهره در آیین مسیح بر اثر فتوای جان کالون، رهبر پروتستان‌ها.

تاریخچه بانکداری در ایران

اولین بانکی که در ایران شروع به کار کرد، "بانک جدید شرق" بود که مرکزش در لندن قرار داشت و در سال ۱۲۶۶ شمسی (۱۸۸۸ میلادی) بدون کسب هیچ امتیازی، فعالیت خود را در تهران آغاز کرد و سپس در شهرهای دیگر شعبه دایر نمود.

بانک جدید شرق به سپرده‌های ثابت شش‌ماهه ۴٪، یکساله ۶٪ و به موجودی حساب جاری ۲/۵٪ بهره پرداخت می‌کرد و برای اولین بار نوعی پول کاغذی به صورت حواله خزانه قابل پرداخت در وجه حامل منتشر نمود.

بانک جدید شرق در سال ۱۲۶۹ شمسی، کلیه شعب و اثاثیه خود را در مقابل دریافت ۲۰,۰۰۰ لیره انگلیسی به "بانک شاهی" واگذار کرد.

"بانک شاهی" یا "شاهنشاهی ایران" در سال ۱۲۶۷ شمسی (۱۸۸۹ میلادی) به موجب امتیازی که ناصرالدین شاه به پاول جولپوس دورویتر (موسس خبرگزاری رویتر) اعطا کرد، به وجود آمد.

امتیاز تاسیس بانک شاهی به مدت ۶۰ سال تحصیل گردید و یکی از عملیات عمده‌ای که این بانک بر عهده گرفت، حق انحصاری نشر اسکناس بود.

یکی از مواد قرارداد تاسیس بانک شاهی این بود که اگر دولت ایران تصمیم بگیرد امتیاز بانک یا دستگاه اعتباری دیگری را واگذار کند، این حق برای کمپانی بانک شاهی محفوظ خواهد بود.

تمرکز حساب‌های دولت و وجوه خزانه در بانک شاهنشاهی و دخالت آن در نقل و انتقالات کشوری، به تدریج اسباب استیلائی این بانک را بر امور مالی کشور فراهم ساخت.

با تشکیل بانک شاهنشاهی، وضع مالی ایران دچار تزلزل شد و دولت برای جبران کسر درآمد، وام‌هایی از این بانک دریافت کرد و منابعی مانند گمرک جنوب و شیلات دریای خزر را به وثیقه وام‌ها در اختیار بانک قرار داد.

این طرز عمل، بانک شاهنشاهی را از لحاظ سیاسی دارای موقعیتی ممتاز کرد و سرنوشت دولت‌ها و سیاست کشور را به زمان پرداخت عواید و نحوه برداشت اقساط وابسته ساخت.

